

в жизненных ситуациях, развитию исследовательских и познавательных умений учащихся. Названные умения выступают основой для дальнейшего развития образовательных и социально-личностных компетенций учащихся.

Литература

1. Запрудский Н. И. Технология педагогических мастерских // Минск. Мозырь. 2002.
2. Окунев А. А. Как учить не уча, или 100 мастерских по математике, литературе и для начальной школы // СПб. 1996.

ВЫХАВАННЕ ДЗЯЦЕЙ І МОЛАДЗІ ПРАЗ ВЫВУЧЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

А. С. Кандраценка

Шэраг расійскіх і беларускіх навукоўцаў у розны час (К. Д. Ушынскі, Т. А. Ладыжэнская, А. І. Рэйтблат, Л. Д. Гудкоў, В. У. Праскаловіч і інш.) падкрэсліваў, што праз чытанне літаратурна-мастацкіх твораў адбываецца развіццё асобы, яе выхаванне. Знаёмства з літаратурнымі героямі і іх лёсам дазваляе юнаму чытачу усведаміць сваю індывідуальнасць, садзейнічае пошуку асабістага Я-вобразу, жыццёвага ідэалу. Літаратура адлюстроўвае мінулае, сучаснасць і будучыню аднаго аб'екта і цэлых народаў і праз гэта спрыяе пазнанню жыцця, пераадоўванню дзіцячай наіўнасці, самасцвярджэнню чалавека як асобы, ягонаму ўсведамленню сябе як часткі прыроды і грамадства.

Ужо традыцыйна беларуская літаратура лічыцца найгалоўнейшым сродкам выхавання, таму што спрыяе веданню гісторыі і мовы, традыцый і абрадаў нашых продкаў. Школьны курс беларускай літаратуры ўключае вывучэнне фальклору і мастацкіх твораў.

Праз фальклор адбываецца нацыянальна-культурная самаідэнтыфікацыя маладога пакалення, фарміруюцца цікавасць да мінуўшчыны і памяць аб старадаўніх продках, усведамляецца самабытнасць свайго народа. Вывучэнне вуснай народнай творчасці дапамагае ва ўсіх накірунках выхавання: маральна-этычнага, грамадзянска-патрыятычнага, экалагічнага, гendarнага, працоўнага, фарміраванню культуры здаровага ладу жыцця і культуры побыту і адпачынку, што адзначана нават у Канцэпцыі выхавання дзяцей і моладзі [4]. Аднак на вывучэнне фальклору дзейнічаючая праграма адводзіць невялікую колькасць часу: у 5 класе – 11 гадз., у 6 класе – 12 гадз., паўтарэнне народнай творчасці ў 9 класе – 1 гадз. За ўвесь школьны курс гэта складае 24 гадз. (менш за 6 % ад агульнай колькасці гадзін) [2].

Аналізуючы ўплыў беларускай літаратуры на выхаванне моладзі варта сказаць, што яна адыгрывае важную ролю ў станаўленні грамадзяніна сваёй краіны, рыхтуе вучня да дарослага жыцця. Знаёмства з дзейнасцю беларускіх асветнікаў і вывучэнне іх твораў скіравана ў першую чаргу на грамадзянскае выхаванне юнацтва. На азнаямленне з беларускай літаратурай XII – XVIII ст., што ўключае дзейнасць Ефрасінні Полацкай, Кірылы Тураўскага, Міколы Гусоўскага, Францыска Скарыны і інш., адводзіцца зараз 9 гадз. (каля 2 % ад агульнага часу за 5 – 9 класы). У 6 класе «Біблія» Ф. Скарыны вывучаецца 4 гадз.; у 9 класе на вывучэнне беларускай літаратуры дадзенага перыяду адводзіцца 5 гадз., што, відавочна, недастаткова, каб дасканала разгледзець і прааналізаваць прамовы К. Тураўскага, жыццё Е. Полацкай, летапіс Вялікіх князёў літоўскіх і інш, паказаць іх грамадзянскую скіраванасць, сфарміраваць у вучняў асобаснае стаўленне і найвышэйшыя агульначалавечыя каштоўнасці [3].

У 10–11 класах на беларускую літаратуру адводзіцца агулам 106 гадзін. На дадзеным этапе ў 10 класе разглядаюцца наступныя тэмы: беларуская літаратура ў першай трэці XX ст. (17 гадз.), перыяд Вялікай Айчыннай вайны (13 гадз.), літаратура пасляваеннага часу да сяр. 1960-х гадоў (19 гадз.). А ўжо ў 11-ым вывучаюцца астатнія этапы беларускай мовы: перыяд з 1966 па 1985 гг. (30 гадзін), сучасная беларуская літаратура (19 гадзін) [2].

Курс літаратуры ў 10–11 класах з’яўляецца заключным звяном у вучэбным цыкле. Ён алюстроўвае асноўныя гісторыка-мастацкія этапы ў развіцці літаратуры, сістэматызуе раней набытыя веды. Вучань павінен на гэтым этапе навучэнне разгадаць беларускую літаратуру паэтапна, разумеючы падзеі тых часоў, якія апісаны ў творах. Дзякуючы гэтаму, у школьніка павінны развівацца любоў да радзімы і да вывучэння сваёй гісторыі і культуры. Гэты перыяд багаты важнымі для Беларусі падзеямі ад Першай сусветнай вайны да станаўлення нацыянальнай дзяржаўнасці. Знаёмства з біяграфіямі Я. Купалы, Я. Коласа, І. Шамякіна, У. Караткевіча, В. Быкава, М. Гарэцкага і інш. пісьменнікаў і іх творчасцю вядзе да разумення развіцця беларускага народа і няпростага ягонага лёсу. У кожным творы паказана рэчаіснасць пэўнага часу. Так, у аповесці М. Гарэцкага «На імпералістычнай вайне» яскрава апісаны беларус-вайсковец, які бачыць сваімі вачыма ўвесь жах Першай сусветнай вайны. З жахамі Другой сусветнай вайны моладзь найперш знаёмяць кнігі В. Быкава, які сам быў на фронце. У пасляваенны час у літаратуры акцэнт рабіўся на поспехах савецкага народу, які падымаў з руінаў гаспадарку. Гістарычная проза пасляваеннага перыяду

прадстаўлена раманам У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім», дзе апісаны падзеі паўстання К. Каліноўскага [6].

Вывучэнне беларускай літаратуры XX стагоддзя спрыяе гендэрнаму выхаванню юнакоў і падлеткаў. Праблемы узаемаадносін палоў паказваюць «Палеская хроніка» І. Мележа, «Паўлінка» Я. Купалы, «Зорка Венера» М. Багдановіча, «Гандлярка і паэт» І. Шамякіна і інш., яны дапамагаюць усведаміць сябе як хлопцаў і дзяўчат.

Духоўна-культурнае выхаванне праз літаратуру далучае вучняў да агульначалавечых каштоўнасцей, спрыяе гуманізацыі асобы. Тэма гуманнага адносін да сваіх бацькоў з'яўляецца цэнтральнай у п'есе «Вечар» А. Дударова, у вершы С. Грахоўскага «Мама» і інш.

Вывучэнне літаратуры спрыяе таксама фізічнаму выхаванню навучэнцаў, дазваляе фарміраваць у іх асновы здаровага ладу жыцця, бяспечных паводзін, навыкі арганізацыі побыту. Пры стварэнні літаратурных вобразаў аўтары апісваюць не толькі знешнасць герояў, але і ўмовы іх жыцця і паводзіны, што ўплывае на мадэль жыццёвых паводзін чытача, калі апошні жадае быць падобным на героя або, наадварот, жадае пазбегнуць яго лёсу. Яркай асобай, да якой імкнуцца школьнікі, з'яўляецца, напрыклад, Алесь Загорскі ў рамане «Каласы пад сярпом тваім» У. Караткевіча. Адмоўным прыкладам прынята лічыць Гарлахвацкага з камедыі К. Крапівы «Хто смяецца апошнім».

Беларуская літаратура дазваляе выхаваць у вучняў любоў да прыроды, жаданне захаваць яе ў чыстым, нескранутым выглядзе. Фарміраванне экалагічнага мыслення і сучасныя лакальныя і глабальныя экалагічныя праблемы чалавецтва ёсць на старонках нашых пісьменнікаў. Вучань як асоба павінен адчуваць сябе часткай прыроды, усведамляць адказнасць за свае ўчынкі ў адносінах да навакольнага асяроддзя [5]. Адным з вядомых беларускіх твораў па гэтай тэме з'яўляецца «Злая зорка» І. Шамякіна, дзе ў цэнтры пісьменніцкай увагі апынулася чарнобыльская трагедыя. У творы «Паляванне на апошняга жураўля» А. Жук, параўноўваючы людзей і птушак, якія заўсёды прывязаны да сваіх мясцін, падкрэслівае, што чалавек павінен клапаціцца аб прыродзе ў цэлым, бо ён частка яе.

На жаль, у наш час дарослыя і школьнікі не вельмі любяць чытаць, а калі і звяртаюцца да літаратуры, то ў большасці абіраюць замежную [1]. Па дадзеных нашага апытання сярод школьнікаў 10 – 11 класаў (11 клас – 173, 10 клас – 71 чал., агульная колькасць – 244 чалавекі) беларуская літаратура падабаецца толькі 8 навучэнцам (у 11 класе – 5; у 10-м – толькі 3). На пытанне аб самым нелюбімым прадмеце 6 школьнікаў (у 11-м класе – 4, у 10-м класе – 2) выбралі беларускую літаратуру. Двое лічаць складаным вывучэнне дадзенага прадмета. Ацэньваюць веды

беларускай літаратуры як галоўную ўмову для дабрабытнага жыцця 11 чалавек (сярод 11-х класаў – 7, у 10-х класах – 4 школьнікі). Паказальна, што толькі тры чалавекі (1 %) з усіх апытаных бавяць вольны час з кнігай – чытанне у старшакласнікаў вымесцілі камп’ютар, адукацыйныя курсы, падрыхтоўка да паступлення ў ВНУ і спартыўныя секцыі.

Апытанне студэнтаў 1–4 курса, праведзенае намі на гістарычным факультэце БДУ (27 хлопцаў і 23 дзяўчыны), якія яшчэ зусім нядаўна вывучалі беларускую літаратуру ў школе, высветліла, што найбольшы ўплыў на выхаванне і станаўленне асобы мелі творы У. Караткевіча, В. Быкава, Я. Купалы, Я. Коласа, І. Мележа, І. Шамякіна, К. Крапівы. Таксама былі адзначаны М. Багдановіч, А. Дудараў, В. Дайнэка, В. Казько, Я. Маўр і інш. Самымі значнымі творамі для асабістага выхавання студэнты гістарычнага факультэта абралі: «Каласы пад сярпом тваім» У. Караткевіча (17 студэнтаў, што складае 34 % апытаных), «Людзі на балоце» І. Мележа (15 студэнтаў, ці 30 %), «Дзікае паляванне караля Стаха» У. Караткевіча (12 чалавек – 24 %), «Новая зямля» Я. Коласа (9 студэнтаў – 18 %), «Хто смяецца апошнім» К. Крапівы (6 рэспандэнтаў, што складае 12 %). Усе гэтыя творы маюць гістарычныя сюжэты і даволі моцную грамадзянска-патрыятычную ідэйную скіраванасць. Цікава, што паводле дадзеных аб продажах у кнігарнях Мінска за мінулы год [1], акрамя кніг нобелеўскага лаўрэата С. Алексіевіч, самым вялікім попытам сярод тых твораў, вывучэнне якіх прадугледжана дзейнічаючай школьнай праграмай, карысталіся «Каласы пад сярпом тваім» і «Дзікае паляванне караля Стаха» У. Караткевіча.

Падводзячы высновы, варта заўважыць, што творы, абраныя для вывучэння ў школе, падабраны якасна і грунтоўна, маюць багаты выхаваўчы змест і садзейнічаюць рэалізацыі разнастайных накірункаў выхавання.

Літаратура

1. Алексіевіч і «50 оттенков серого»: что читали белорусы в 2015 году. Интернет-адрес: <http://news.tut.by/culture/477111.html>
2. Вучэбная праграма для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання. Беларуская літаратура. V–XI класы. 2012 г. Інтэрнэт-адрес: http://adu.by/wp-content/uploads/2014/umodos/ypyp/bel_lit.pdf.
3. Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура». Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. 29.05.2009. № 675.
4. Концепция непрерывного воспитания детей и учащейся молодежи. Постановление Министерства образования Республики Беларусь 15 июля 2015 № 82.
5. *Логінава Т. У.* Вывучэнне экалагічнай тэмы ў беларускай літаратуры: V клас // Беларуская мова і літаратура. 2004. № 1. С. 35–46.
6. *Мышалова В. М., Міхайлава Л. М.* Ідэалагічнае выхаванне падчас вывучэння беларускай літаратуры ў сярэдняй школе. БДУ. 2010.